

Održivi razvoj jadranskog područja u Republici Hrvatskoj i oblici njegova financiranja – rezultati empirijskog istraživanja

Sanja Tišma

Institut za međunarodne odnose, Zagreb

Anamarija Pisarović

Institut za međunarodne odnose, Zagreb

Zvezdana Samardžić

Castrol Croatia d.o.o., Zagreb

Sažetak

Ovim se radom s pomoću analize općenitih i/ili granskih temeljnih strateških razvojnih odrednica u Republici Hrvatskoj nastojalo omogućiti porast razumijevanja dinamike održivog razvoja jadranske obale, i to na osnovi tri ključna razvojna izazova: očuvanje krajolika i bioraznolikosti, zaštite kulturne baštine i promocije turizma. Prikazani su rezultati ankete provedene kroz stotinjak ključnih razvojnih aktera od državne uprave i institucija na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, međunarodnih financijskih i razvojnih institucija te kompanija o financiranju održivog razvoja obale, mora i otoka. Uz identifikaciju postojećih projekata i programa kojima se potiče ostvarivanje postavki održivog razvoja na jadranskoj obali, moru i otocima te iznosa godišnjih financijskih ulaganja, rezultati ankete pokazali su da postoji niz prepreka financiranju održivog razvoja poput institucionalnih, zakonskih, financijskih, ali se pokazuju i znakoviti napretci unazad nekoliko godina na svim područjima.

Zaključak je da nedostaje jedinstvena strategija održivog razvoja jadranske obale, mora i otoka kojom bi se omogućilo sveobuhvatno sagledavanje granskih razvojnih izazova i njihove održivosti te učinkovito planiranje financiranja budućih programa i projekata. Preporuke predstavljaju konkretne prijedloge nužnih akcija u skoroj budućnosti poput izrade baze projekata i programa koji su u tijeku, te snažnog povezivanja i podrške zajedničkim održivim razvojnim inicijativama na području Mediterana.

Ključne riječi: održivi razvoj, financiranje održivog razvoja, jadranska obala, more i otoci, bioraznolikost, kulturna baština, promocija turizma

1. MOGUĆNOSTI FINANCIRANJA ODRŽIVOG RAZVOJA

1.1 Teorija održivog razvoja

Održivost je u proteklih dvadesetak godina, a i danas veoma popularna riječ u pojašnjenjima međuodnosa ljudi i njihova okoliša, te u zajedničkim nastojanjima da se objasne pojave i procesi u prirodi od interdisciplinarnih znanstvenih i stručnih timova. U samim začetima razmatranja održivosti smatralo se da je pronađen jedinstveni pojam kojeg su zajednički prihvatili i predstavnici prirodnih znanosti i predstavnici društvenih znanosti, što je do tada bio rijedak slučaj. Primjerice, ekonomisti

su iskoristili ovaj pojam kao koncept o kojem su govorili desetljećima u kontekstu ekonomskog rasta i okoliša (Solow, 1992). U isto vrijeme, ekolozi i aktivisti u zaštiti okoliša pozdravili su koncept kao svježiju alternativu isključivom ekonomskom rastu na štetu prirodnih resursa (Costanza, 1991).

Do danas, jedna od najprihvatljivijih definicija održivosti je ona Svjetske komisije za okoliš i razvoj (Brundtland Commission, 1987). Održivost je definirana kao »razvoj koji ide u susret potrebama sadašnjosti vodeći računa o dostatnosti resursa za zadovoljenje potreba budućih generacija«.

Robert Solow definira održivost kao osiguravanje dostatnosti prirodnih resursa za buduće generacije (Solow, 1992). On svoju definiciju temelji na polazištu da uporabom prirodnih resursa ljudi nastoje osmisliti nove načine njihove upotrebe kako bi sa što manje energije obavljali poslove i izrađivali dobra koja smanjuju primjenu konačnih izvora energije, a povećavaju udio onih novih, obnovljivih (biomasa, geotermalni izvori, vjetar, plima i oseka, Sunce).

Potvrde ovakvog razmišljanja nalaze se i u radovima mnogih drugih autora. Neka istraživanja pokazuju da je tijekom proteklih stoljeća racionalnom uporabom prirodnih resursa u pravilu dolazilo do njihovog povećavanja – izuzev drvne mase (Barnett i Morse, 1963). Razlog ove pojave nije u stvarnom povećanju količine prirodnih resursa nego u napretku tehnologija njihove uporabe sa znatno smanjenim količinama otpada i znatno sofisticiranijim metodama fizičkog iskorištavanja raspoložive materije.

Ekonomist Talbot Page sa Sveučilišta Brown definira održivost kao upravljanje iscrpljivanjem, onečišćenjem i zakrčenošću (Page, 1991). Iscrpljivanje resursa prema Pageu moguće je spriječiti jedino sustavnim praćenjem i mjerenjem raspoloživih količina prirodnih resursa te njihovim planskim iskorištavanjem u svrhu održanja stalnih količina generacijama. Što se onečišćenja tiče, Page tvrdi da je potrebno na razini globalne zajednice omogućiti generacijsko izjednačenje količine onečišćenja s kapacitetom okoliša da asimilira nagomilani otpad. Što se zakrčenja tiče, Page prvenstveno misli na prenapučenost iako razmišlja i dalje od toga, pa prelazi u područje mogućnosti zadovoljenja potreba naraslog stanovništva i promatra održivost u kontekstu ubrzanja znanstvenih dostignuća.

Uz ovih nekoliko istraživača i teoretičara koji su pojašnjavali održivost kao pojam vezan za ekonomski rast i razvoj vezano za iskorištavanje prirodnih resursa, tijekom proteklih dvadesetak godina održivost je i povodom čitavog niza međunarodnih konferencija o razvoju i u konačnici sudbini planeta Zemlje. Težnjama da se prostorno–vremenske međuovisnosti ekosustava djelotvorno pretvore u gospodarski razvoj došlo se do koncepcije ekorazvoja, prezentirane na UN–ovoj konferenciji o okolišu u Stockholmu, 1972. godine, u »Agendi 21«, kroz izvještaj Svjetske konferencije UN–a o okolišu i razvoju – UNCED, koja je održana 1992. u Rio de Janeiru. Koncepcija održivog razvoja kao cjelovita teorija postavljena je u izvještaju Brundtland komisije 1987. godine. Od tada do danas koncepcija se stalno dopunjava i mijenja, a više gotovo da i nema slučaja da neka vlada ili međunarodna organizacija nudi razvojni program bez aktivnog, održivog ekološkog i gospodarskog aspekta, tj. dimenzije održivosti razvojnih planova i strategija te akcijskih programa.

Održivi razvoj danas znači promjene na svim razinama. Gotovo sva razvojna ulaganja i svi ozbiljni ulagački pothvati sve više zahtijevaju raščlambu na ekonomsku, ekološku i socijalnu komponentu održivosti, koje zatim treba ocjenjivati odvojeno.

Ako su razvojne aktivnosti ekonomski održive (ako se vraća uloženi kapital), ekološki održive (ako se ne premašuje prihvatni kapacitet ekosustava), tehnološki održive (ako proizvodni proces nema štetnog otpada) i napokon, društveno održive (ako se ne remete međuodnosi u široj društvenoj zajednici), sveukupno ih se može definirati kao održivi razvojni pothvat pa takve ideje i projekte treba pozdraviti i prihvatiti.

Ipak, neovisno o dobro prihvaćenoj teoriji i jasnoj koncepciji održivog razvoja, u svakodnevnom životu nailazi se na niz prepreka koje će zahtijevati znatne napore šire društvene zajednice. Značajno je istaknuti da danas sve više postoji i niz nedoumica i razmišljanja da je održivi razvoj nesigurna osnovica za upravljane gospodarskim razvojem uz očuvanje resursa.¹ Ovakav pristup nameće se kao upozorenje svim donositeljima političkih i razvojnih odluka vezano za primjenu pojmova održivosti i održivog razvoja, te zadatak znanstvenicima i stručnjacima koji se bave održivim razvojem da potraže i dokažu granice do kojih se u izradi strateških razvojnih dokumenata u Hrvatskoj ova teorija može koristiti, a da nije na štetu okoliša i blagostanja ljudi u njihovom prirodnom i izgrađenom okruženju.

1.2 Od teorije održivog razvoja do mogućnosti financiranja njezina ostvarivanja u praksi

I znanstvena i stručna javnost danas se slažu u jednom: za održivi razvoj su potrebna znatna dugoročna financijska ulaganja koja zadovoljavaju ekološke kriterije i povrat kapitala uložnog u određeni projekt ili program, a sredstva za takva ulaganja morat će doći s tržišta kapitala. Tržišta kapitala prenose sredstva od štediša ulagačima, čime se sredstva daju onima koji ih komparativno bolje primjenjuju i njima bolje upravljaju. Ona pritom djeluju i kao obostrano koristan most između kratkoročnih, stihijskih rješenja i dugoročnih razvojnih odluka. Kapital se institucijama daje kroz mehanizme koji važe na burzi. Na međunarodnom tržištu kapitala poznata su razmjenjiva prava zagađivanja (Benc, 1999), kratkoročni, srednjoročni i dugoročni zajmovi (uglavnom uz fiksne kamatne stope, ali katkad i bez njih) koje nude banke ili tržišta obveznica raznih fondova.

Iako se na prvi pogled čini da ne postoji mogućnost da tržišta kapitala budu izvor financiranja održivog razvoja, suvremena nastojanja idu u smjeru kapitalizacije prirodnih resursa, pa time oni postaju roba koja se kupuje i prodaje, a time i financijski vrednuje na tržištu. Tako, održivi razvoj – koji je poznat i prihvaćen kao koncept očuvanja okoliša, zaštite ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, očuvanja bioraznolikosti, te kao model usmjeren protiv onečišćenja, tj. intenzivnog industrijskog razvoja – postaje šire razvojni. Drugim riječima, održivi razvoj postaje kvantitativno vrednovani konceptski okvir za gospodarski razvoj uz očuvanje prirodnih resursa. Na taj način jasno je i očigledno mjesto i uloga tržišta kapitala u financiranju održivog razvoja temeljem njegovog definiranja kao procesa uporabe prirodnih resursa, planiranja ulaganja, tehnološkog razvoja i institucionalnih promjena za ostvarivanje budućih i sadašnjih potreba cjelokupne društvene zajednice. Također, iako se temelji na konceptu dugoročnosti, tj. na planiranju mogućnosti zadovoljenja budućih potreba, održivi razvoj ne zanemaruje kratkoročne potrebe koje svakodnevno razmatraju tisuće poduzeća, fondova i pojedinaca diljem svijeta i donosi odluke te čini određene akcije vezane za tržište kapitala.

¹ Dr. sc. Vladimir Lay, »(Ne) održive razvojne solucije za Hrvatsku«, teza iz materijala pripremljenih za Sedmi forum o održivom razvoju, Heinrich Boell Stiftung, održanom u Zagrebu, listopad 2004.

Danas je temeljna zapreka koja tržištu kapitala stoji na putu k financiranju održivog razvoja i održivih razvojnih programa, pomanjkanje primjerenih informacija o okolišu i pomanjkanje informacija o potencijalnim izvorima financiranja. Ako one i postoje, najčešće pokazuju pomanjkanje kapitala koji je prepoznao održivost i prirodne resurse kao mjesto na kojem se može oploditi.

Trenutna kretanja na svjetskim tržištima kapitala pokazuju da se još uvijek iznimno maleni značaj pridaje financiranju ekoloških programa i projekata, tj. onih koji su usmjereni k održivom razvoju. Ovim programima i projektima financijske institucije i fondovi pridaju manje važnosti, ali s druge strane raste interes ekološki svjesnih privatnih ulagača, pozitivno je javno mišljenje i s tim u vezi raste pritisak na održiva ulaganja provedbom razvojnih programa na državnim razinama. Izazov ulaganja u održivi razvoj prihvatile su i međunarodne razvojne institucije, međunarodni investicijski fondovi, Svjetska banka, United Nation Development Programme (UNDP), World Wild Fond (WWF) iako su tek posljednjih nekoliko godina usmjeravanjem glavnine sredstava prema javnom sektoru i financiranjem održivosti naspram kapitalno intenzivnih programa zapravo destimulirale razvoj domaćih tržišta kapitala. Novija iskustva su pokazala da je moguć i drukčiji pristup, te da liberalizacija i jačanje tržišta kapitala u zemljama u razvoju može biti jedan od najboljih načina jačanja njihovih gospodarstava temeljem koncepcije održivog razvoja.

2. FINANCIRANJE ODRŽIVOG RAZVOJA JADRANSKE OBALE

Analiza raspoloživosti sredstava za financiranje održivog razvoja na području jadranske obale i pregled prepreka na koje se nailazi prilikom osmišljavanja i provedbe održivih razvojnih programa te njihova financiranja izrađena je temeljem ankete. U tu svrhu pripremljen je upitnik za djelatnike državnih institucija na nacionalnoj i na lokalnim (županije, lokalna samouprava) razinama, za predstavnike međunarodnih organizacija i zaklada, predstavnike nevladinih organizacija i udruga te poduzeća. Početkom lipnja 2003. godine upitnici su razaslani institucijama i pojedincima, a do konca srpnja obavljeno je stotinjak razgovora i sastanaka s djelatnicima u institucijama koji su preuzeli i popunjavali upitnike. Na taj način omogućen je sto postotni odgovor na anketu, čime je pripremljena odgovarajuća podloga za donošenje zaključaka o izvorima financiranja održivog razvoja na području jadranske obale, količini utrošenih sredstava i razini ispunjavanja potreba za financijskim sredstvima.

S obzirom na razvojne mogućnosti Republike Hrvatske kao dijelom mediteranske zemlje, za potrebe ovog istraživanja identificirana su tri temeljna razvojna izazova vezano za očuvanje i održivo upravljanje jadranskom obalom, morem i otocima:

- očuvanje bioraznolikosti,
- očuvanje kulturne baštine i
- održivo planiranje turističkih aktivnosti u području.

Temeljem analize raspoloživih strateških razvojnih dokumenta u Republici Hrvatskoj i temeljem jasnih razvojnih opredjeljenja Hrvatske kao turističke destinacije očuvanih prirodnih ljepota i zaštićene kulturne baštine, ovi su razvojni izazovi prepoznati kao ključni čimbenici.

Izvještaj o okolišu i razvoju u području Mediterana za 2004. godinu² pokazuje postojanje niza procesa koji otežavaju primjenu financijskih instrumenata u finan-

² Report on Environment and Development in the Mediterranean, PNUE, Plan Bleu Regional Activity Centre, 2004.

ciranju održivog razvoja.³ Najčešći problemi i poteškoće su identificirane vezano za onemogućavanje upotrebe financijskih instrumenata u prikupljanju sredstava za financiranje dobara i usluga okoliša primjenom načela »onečišćivač plaća«, u formuliranju i djelovanju fonda za okoliš, ili u neučinkovitoj raspodjeli naknada za upotrebu prirodnih resursa. Pojačava se nedostatnost financijskih sredstava za ulaganja u zaštitu i očuvanje okoliša, slabe nastojanja za prihvaćanjem ulaganja u održive razvojne programe na tržištima kapitala, sputava se razvijenost fiskalnog sustava vezano za prikupljanje sredstava koja se mogu koristiti za financiranje održivih programa i projekata te se nedovoljno planira primjena izvanproračunskih, namjenskih fondova i slično. U Hrvatskoj su posljednjih godina ovi fondovi temeljni mehanizmi prikupljanja sredstava (različitim naknadama i koncesijama) te su kao takvi najčešće korišteni izvor sredstava za financiranje zaštite okoliša. Također, po uzoru na druge zemlje u tranziciji osnovan je Fond za zaštitu okoliša koji preuzima odgovornost za nadzor i financiranje projekata i programa za smanjenje onečišćavanja okoliša. Ovi fondovi se uz naknade za primjenu prirodnih resursa često financiraju i nekim kreditima i bespovratnim sredstvima međunarodne zajednice, a služe za financiranje strateških ciljeva očuvanja okoliša.

Uz nepostojanje sustavnog pristupa u financiranju zaštite i očuvanja okoliša još je nekoliko temeljnih problema u Republici Hrvatskoj vezanih za planiranje financiranja održivog razvoja u cjelini, a koji su karakteristični i za ostale zemlje u tranziciji:

- gospodarska i financijska nestabilnost,
- jaka ovisnost većine zemalja o financijskim ulaganjima i pomoći vanjskih izvora,
- procesi razvoja i međunarodne suradnje koji nisu potpuno integrirani u ciljeve održivog razvoja.

Uz ove opće karakteristike postoji i nekoliko specifičnih problema značajnih za područje jadranske obale i otoka:

- relativno siromašna područja u neposrednom zaleđu obale,
- kontinuirani proces odlaska stanovništva iz sela u gradove koji se treba zaustaviti osmišljavanjem originalnih i privlačnih djelatnosti u ruralnim područjima za ostvarivanje blagostanja lokalnog stanovništva,
- potreba održivog upravljanja vodama, napose promicanjem racionalnog gospodarenja (upravljanje potrebama),
- učinkovita upotreba energetskih izvora i intenziviranje upotrebe obnovljivih izvora energije,
- planiranje održivog razvoja gradova u obalnom području procesima sustavnog upravljanja urbanizacijom i rješavanjem problema organizacije prometa i prometne infrastrukture, upravljanje otpadom, obnova povijesnih i kulturnih centara u svrhu poticanja turističkog razvoja,
- sprečavanje i smanjivanje onečišćenja mora ugljikovodicima,
- smanjenje onečišćenja s kopna i promoviranje upotrebe čistih tehnologija u proizvodnim procesima,

3 Ovaj rad predstavlja prvi pokušaj analize izvora financiranja održivog razvoja u Republici Hrvatskoj. Time se uz ulaganja u zaštitu i poboljšanje kvalitete okoliša uvode novi čimbenici poput kulturne baštine, različitih održivih oblika turizma i sl.

- zaštita bioraznolikosti i krajobrazne baštine obalnog područja i otoka te očuvanje kulturnog naslijeđa (tradicionalna arhitektura, arheološki nalazi) u svrhu promocije održivog turizma,
- porast vrijednosti ljudskog kapitala što uz rješavanje pitanja siromaštva, nezaposlenosti i nepismenosti podrazumijeva usklađivanje obrazovnog i istraživačkog/razvojnog sustava s potrebama održivog razvoja stvarajući uvjete za ostanak i opstanak, te višu kvalitetu života ljudi u njihovu neposrednu okruženju,
- planiranje upravljanja značajnim infrastrukturnim zahvatima u okolišu u smislu njihovog uklapanja u prirodni okoliš i izbjegavanja prenapučenosti izgrađenog okoliša i prenapučenosti ljudi u gradovima i obalnim područjima i
- sustavno dugoročno planiranje i provedba aktivnosti na rješavanju problema odlaganja otpada.

Svi ovi problemi poznati su već niz godina, a njihovo rješavanje temelji se na interdisciplinarnim, međugranskim, organiziranim aktivnostima, te zahtijevaju angažiranje znatnih financijskih resursa. Iako su tijekom proteklih godina angažirana određena sredstva za financiranje nekih od ovih aktivnosti posebice vezano za upravljanje otpadom, osmišljavanje i provedbu održivog razvoja otoka te niz poticaja za razvoj ekoturizma, ona su još uvijek nedovoljna, a vrlo rijetko su planirana temeljem međusektorske suradnje i zajedničkog planiranja po načelima održivog razvoja. Također, iako je posljednjih godina u Republici Hrvatskoj uloženo mnogo truda u definiranje odgovarajućih financijskih mehanizama (porezi, poticaji, naknade, cijene) za prikupljanje sredstava za uporabu dobara i usluga okoliša te za potporu sustavnom usmjeravanju održivog razvoja u području jadranske obale, mora i otoka na međusektorskom pristupu, mnoge akcije još uvijek nisu u cijelosti saživile. Neodgovarajuće usmjeravanje javnih i privatnih ulaganja, nedovoljna i neodgovarajuća angažiranost donositelja odluka dodatno usporavaju procese napretka, i to u vrijeme kada se nužno moraju promijeniti pristupi zaštite okoliša, formulirati i osmisliti porezni sustavi vezano za okoliš, te dodatno planirati sustav monitoringa suvremenih rješenja, vezanih za financiranje razvoja u cjelini kao dio procesa priključivanja Hrvatske u Europsku uniju.

Razmatrajući jadransku obalu, očito je da postoje mogućnosti sustavnog financiranja niza razvojnih aktivnosti koje pridonose održivosti regije i potrebno ih je poticati. Jedan od temeljnih putova je porast razumijevanja dinamike održivog razvoja i primjenom mogućnosti međunarodnog financiranja prioritarnih ciljeva ako oni podrazumijevaju načela održivosti.

Svijest o nizu prepreka kroz postojeće ekonomske odnose, institucionalne prepreke i neprilagođenu zakonsku regulativu, na koje se pritom nailazi samo je prvi korak na putu sustavnog financiranja održivog razvoja jadranske obale, mora i otoka. Daljnje aktivnosti potrebno je usmjeriti na identifikaciju tri temeljna čimbenika:

- stvarne potrebe za financiranjem,
- institucije koje planiraju i provode razvojne aktivnosti te
- raspoloživa financijska sredstva iz domaćih i međunarodnih izvora.

Mogućnost praćenja financiranja održivog razvoja u Hrvatskoj se trenutno temelji na pregledu aktivnosti gotovo cjelokupne centralne državne uprave i postojećoj

zakonskoj regulativi, a još uvijek ne postoje niti su planirane posebne organizacijske ili zakonske forme integriranog održivog upravljanja i/ili financiranja obalnog područja. Također nedostaje u razvojnim teorijama neizostavan model razvoja odozdo koji uključuje nadležnost i odlučivanje na razini županija, te lokalne uprave i samouprave.

Službeni izvori financiranja održivog razvoja u Hrvatskoj mogu se podijeliti na:

- državni proračun i izvanproračunske fondove,
- lokalne i regionalne uprave,
- institucionalnu suradnju,
- međunarodne institucije,
- privatne ulagače,
- ostale izvore.

Ulaganja u održivi razvoj najviše se prate na dijelu ulaganja u očuvanje i zaštitu okoliša. Na razini države, u razdoblju između 1997. godine i 2000. godine, ulaganja u zaštitu i očuvanje okoliša bila su oko 40 milijuna eura godišnje, pojedinačno to iznosi oko 0,22% bruto nacionalnog proizvoda (BNP-a) u prosjeku godišnje. Takav niski iznos investicija (s napomenom da vjerojatno sva ulaganja u zaštitu okoliša nisu statistički izražena) nije dovoljan za ispunjenje tekućih zakonskih obveza. Prethodne procjene stručnjaka Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske pokazale su da će se pri usklađivanju sa standardima Europske unije ti iznosi morati povećati nekoliko puta. Većina ulaganja usmjerena je prema upravljanju površinskim i podzemnim vodnim resursima i tlu (69%), te rješavanju problema odlaganja otpada (19%).

Kako ne postoje posebni podaci o tome koliko je fondova namijenjeno financiranju održivih razvojnih aktivnosti u obalnom području i otocima, ovim su radom nastojanja usmjerena na istraživanje izvora i iznosa financijskih ulaganja u ostalim aktivnostima koje su procijenjene kao ključni izazovi ostvarivanja održivog razvoja u području obale, mora i otoka u Hrvatskoj. Pritom je posebna pozornost usmjerena zaštiti očuvanja bioraznolikosti i očuvanju kulturne baštine.

2.1 Pregled ključnih razvojnih dokumenata Republike Hrvatske s obzirom na poimanje održivog razvoja

Republika Hrvatska je u sklopu aktivnosti Ureda za strategiju razvitka te s pomoću aktivnosti pojedinih ministarstava, županija i lokalne samouprave razvila niz strateških dokumenata vezano za definiranje osnove te planiranje aktivnosti u skladu s ostvarivanjem temeljnih smjernica održivog razvoja u različitim gospodarskim sektorima.

Nekoliko je temeljnih propisa i dokumenata koji određuju pravnu osnovu održivog razvoja:

- Ustav Republike Hrvatske
- međunarodne konvencije i sporazumi kojih je Republika Hrvatska potpisnica
- nacionalne razvojne strategije i razvojni programi
- zakoni
- podzakonski propisi: uredbe, pravilnici i dr.

Neki od ostalih općeprihvaćenih dokumenata u kojima su nastojanja za ostvarenjem održivog razvoja snažno istaknuta jesu: Nacionalna strategija zaštite okoliša i Nacionalni plan djelovanja za okoliš, Nacionalna strategija i Akcijski plan za zaštitu biološke i krajobrazne raznolikosti,⁴ Nacionalni program razvoja otoka,⁵ Strategija energetskog razvitka, Strategija prostornog uređenja (1997.), Strategija razvoja poljoprivrede, Strategija kulturnog razvitka Hrvatske za 21. stoljeće,⁶ Konceptija dugoročnog razvoja hrvatskog turizma (1998.) i sl. Također postoje i strateški akcijski programi na međunarodnoj razini⁷ te različite međunarodne konvencije kojih je Republika Hrvatska potpisnica,⁸ a tiču se očuvanja okoliša i održivog razvoja.

Zajednička karakteristika svih strateških razvojnih dokumenata u Hrvatskoj jest zastupljenost analiza i pojašnjenja vezano za održivi razvoj isticanje nužnosti provedbe njegovih načela i postavki unutar strateških planova za pojedine sektore. Pritom je ponuđeno niz smjernica, međutim ne postoje preporuke za zajedničke međusektorske pristupe niti su naznačene mogućnosti financiranja predloženih aktivnosti.

2.2 Analiza temeljnih programa/projekata održivog razvoja jadranske obale s obzirom na izvore financiranja

2.2.1 Domaći izvori financiranja održivog razvoja

Analize stanja i izvora financiranja, te obrada podataka vezanih za financiranje održivog razvoja obale nisu do sada rađene u Hrvatskoj. U tom smislu provedena je analiza mogućih izvora financiranja održivog razvoja kroz pojedina resorna ministarstva, niz institucija na centralnoj razini, lokalne uprave i samouprave, te međunarodne organizacije prisutne u Hrvatskoj koje se bave financiranjem aktivnosti održivog razvoja, a temeljem prioriteta utvrđenih u razvojnim strategijama Republike Hrvatske.

Državni proračun ostvaruje značajan dio prihoda od javnih pristojbi vezanih za proizvode koji zagađuju okoliš ili na primjenu okoliša (posebni porez na naftne derivate, osobne automobile, motorna vozila, vozila i letjelice, duhanske proizvode, naplata koncesija i ostalih pristojbi u pomorskim dobrima, poljoprivredi, ribolovstvu i lovu, kao i pristojbi u cestovnom prometu). Planirani prihod koji je državni proračun ostvario od ovih izvora bio je 942,48 milijuna eura ili 12,2% njegovog ukupnog prihoda.

Unutar ostalih izvora financiranja zaštite i očuvanja okoliša treba istaknuti posebne pristojbe koje služe kao prihod za izvanproračunski fond Hrvatskih voda i Hrvat-

4 Izvor: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2002/0924.htm>

5 Izvor : Nacionalni program razvoja otoka, <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2002/1572.htm>, (Narodne novine, br. 34/99. i 32/2002.)

6 Izvor: 06.11.2003. Vlada usvojila prijedlog strategije: Hrvatska u 21.stoljeću – Turizam, <http://www.hrvatska21.hr/>

7 Jedan od primjera zajedničke strategije i aktivnosti na međunarodnoj razini vezano za područje jadranske obale je Strateški akcijski program za smanjivanje onečišćivanja Sredozemlja aktivnostima na kopnu (SAP/MED) koji u Hrvatskoj provodi i organizira PAP–RAC, Split.

8 Neke od konvencija su: Konvencija o zaštiti ozonskog omotača (Beč, 1985.), Montrealski protokol o tvarima koje oštećuju ozonski omotač (Montreal, 1987.), Okvirna konvencija UN o promjeni klime (Rio de Janeiro, 1992.), Kyoto protokol o promjeni klime (Kyoto, 1997), Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju o okolišu i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša (Aarhus, 1998.).

skih šuma. To su pristojba za zaštitu vode koja se plaća temeljem Zakona o vodi i Zakona o osnivanju upravljanja vodama i njihovim provedbenim regulativama, zatim pristojba na primjenu šuma za ostale svrhe osim sječe, koji se plaća temeljem Zakona o šumama. Dok je pristojba za zaštitu vode u potpunosti namijenjena zaštiti voda, pristojba na primjenu šume za ostale svrhe osim sječe ima nekoliko namjena, uključujući zaštitu i poboljšanje kvalitete okoliša. Sakupljanjem pristojbi za zaštitu vode od pravnih i fizičkih osoba, koje ispuštaju otpadne vode i ostale tvari koje onečišćuju vodu i pogoršavaju njenu kvalitetu i korisnost, prikupljen je prihod u iznosu od 20,8 milijuna eura 2000. godine. Istovremeno, pristojbama na korištenje šuma u druge svrhe osim sječe, koje plaćaju pravne osobe, koje se bave poslovnim aktivnostima prema Zakonu o komercijalnim poduzećima, prikupilo se 24 milijuna eura.

Uz prikupljena sredstva u proračunskim fondovima kroz pristojbe i poreze za iskorištavanje resursa, samo mali dio iznosa državnog proračuna namijenjen je ministarstvima koja su odgovorna za zaštitu okoliša i ostalim korisnicima proračuna. Ova sredstva namijenjena su aktivnostima i programima u području zaštite okoliša i održivog razvoja koji se zajedno financiraju. Ne postoji precizna informacija o financiranju održivog razvoja obale i otoka iz državnog proračuna, a neki pokazatelji i općenite procjene u ovome radu temelje se na dostupnim podacima pojedinačnih ministarstava i lokalnih uprava.

Uzimajući u obzir odabrane razvojne izazove zaštite i očuvanja bioraznolikosti, krajolika i kulturne baštine, te na tim osnovama promicanje turizma na jadranskoj obali, nekoliko je ministarstava koja se ističu kao nezaobilazne institucije u davanju poticaja i izravne podrške financiranja održivog razvoja.

Za 2003. godinu iz proračuna je preko Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja MZOPU predviđeno financiranje 25 jednogodišnjih projekata, kao i nastavak financiranja ranije prihvaćenih trogodišnjih projekata vezanih za očuvanje prirodnih resursa za što je izdvojeno 141.602 eura. Neke od nevladinih udruga koje provode aktivnosti održivog razvoja na obalnom području su: Zelena Istra, Eko Zadar, Zelena akcija, Sunce, Split i Obzor. Te udruge se povremeno financiraju i iz drugih izvora, primjerice projektima koje financiraju međunarodne organizacije (udruga Eko Zadar provodi projekt održivog razvoja otoka koji financira Archipelago Laboratorio iz Italije s iznosom od 56.000 eura). Prema prikupljenim podacima u MZOPU procjena je da je jedna četvrtina sredstava namijenjenih zaštiti okoliša usmjerena na zaštitu i očuvanje prirodnih resursa na jadranskoj obali (prema procjeni taj iznos je u 2002. godini bio oko 7.2 milijuna eura). Ministarstvo je također do 2004. godine izdvajalo sredstva za financiranje poslovanja nacionalnih parkova i parkova prirode temeljem njihovih godišnjih planova rada.⁹ Upravljanje zaštićenim područjima od 2004. godine preuzelo je Ministarstvo kulture aktivnostima Uprave za zaštitu prirode. Ovo je Ministarstvo vrlo aktivno u financiranju očuvanja i zaštite kulturne baštine te ulaže znatna financijska sredstva u njihovo održivo upravljanje na području jadranske obale mora i otoka.

Reorganizacijom državne uprave u siječnju 2004. godine MZOPU je prepustilo Ministarstvu kulture projekt KEC kojim će se tijekom sljedeće 4 godine (u razdoblju od 2003. do 2007.) sufinancirati iz proračuna (iznosom od 3.3 milijuna eura). Jedan dio

⁹ Od siječnja 2004. godine nacionalni parkovi i parkovi prirode u nadležnosti su Uprave za zaštitu prirode Ministarstva kulture.

projektnog područja uz Velebit vezan je i za planiranje održivog razvoja obalnog područja. Ovaj projekt procjenjuje se kao sustavni pristup planiranju održivog razvoja odozdo i kao takav iskoristiv je model izrade planova upravljanja i za ostala zaštićena područja u području jadranske obale u budućnosti.

Trenutno je u fazi pripreme UNDP-ov (United Nation Development Program) projekt pod nazivom »Zaštita bioraznolikosti dalmatinske obale kroz integrirano upravljanje obalom«. Za očekivati je da ovaj projekt predstavlja idejni i metodološki nastavak KEC (Karst Ecosystem Conservation Project) projekta, posebice s obzirom na konačni cilj poticanja lokalnog razvoja temeljem raspoloživih prirodnih resursa.

Za razliku od sredstava za zaštitu voda i šuma, koja se osiguravaju većinom sustavom posebnih naknada, za zaštitu kvalitete zraka, tla, upravljanja opasnim otpadom i zaštitu biljnih i životinjskih vrsta u Hrvatskoj nisu postojali stalni izvori financiranja. U proljeće 2003. godine, Hrvatski je Sabor potvrdio osnivanje Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost. Osmišljavanje područja i načina rada ovog fonda omogućeno je sredstvima njemačke Vlade, preko Njemačkog društva za tehničku suradnju (GTZ – Deutsche Gesellschaft fuer technische Zusammenarbeit).

MZOPU je pokrenulo osnivanje Nacionalnog vijeća za održivi razvoj s ciljem omogućavanja integriranog pristupa održivom razvoju. S pomoću nacionalnog vijeća omogućeno je uključivanje svih aktera (različitih ministarstava, lokalne uprava, akademske zajednice) u planiranje i financiranje održivog razvoja.

Ministarstvo za razvoj, obnovu i graditeljstvo (MROG)¹⁰ iznimno je aktivno u provedbi pretpostavki održivog razvoja na području Republike Hrvatske. Financijska potpora projektima izgradnje autocesta u Hrvatskoj iznosi 1,68 milijardi eura (prosječno 0,42 milijarde eura godišnje). Temeljem Zakona o otocima (iz 2002. godine) sustavno se provodi program održivog razvoja otoka kojim se pokušava postupno izjednačiti životne uvjete na otocima s onima na kopnu nizom poticaja namijenjenih stanovništvu na otocima. Sredstva za održivi razvoj hrvatskih otoka osigurana su iz Državnog proračuna Republike Hrvatske i financijskim planom Fonda za regionalni razvoj. U razdoblju između 2000. i 2002. godine potrošeno je 80 milijuna eura (40 milijuna eura godišnje) iz Državnog proračuna na ovaj program preko različitih ministarstava, vladinih udruga i javnih poduzeća. Preko Ministarstva za razvoj, obnovu i graditeljstvo, u razdoblju od 2000. do 2002. godine, 49 milijuna eura uloženo je u razvojne projekte na osnovi Programa za održivi razvoj otoka. Godine 2003. uloženo je dodatnih 33,3 milijuna eura. U ceste i lučku infrastrukturu uloženo je 12 milijuna eura preko Ministarstva pomorstva, prometa i veza, Hrvatskih voda te uz potporu iz proračuna lokalnih uprava.

Ministarstvo znanosti i tehnologije MOST¹¹ podupire stotinjak znanstveno istraživačkih trogodišnjih projekata (za razdoblje od 2002. do 2005. godine) i za njih izdvaja 20,5 milijuna eura na razini države. Analiza znanstvenih projekata pokazuje da je za projekte koji su u toku, a vezani su za ostvarenje održivog razvoja obale (zaštita i očuvanje krajolika i bioraznolikosti, zaštita kulturne baštine i promocija turističkih aktivnosti) izdvojeno 2,86 milijuna eura.

10 Ministarstvo za razvoj, obnovu i graditeljstvo reformom državne uprave u siječnju 2004. godine u sklopu je Ministarstva mora, turizma, prometa i razvitka.

11 Ministarstvo znanosti i tehnologije od siječnja 2004. godine je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Rezultati analize iskoristivosti znanstvenih istraživanja za potrebe gospodarskog razvoja Republike Hrvatske (TAL 2 projekt Svjetske banke 2003. godine za potrebe Ministarstva znanosti i tehnologije), pokazuje veliki nerazmjer između znanstveno-istraživačkih tema koje se financiraju i potreba hrvatskog gospodarstva. S tim u vezi je i relativno mali iznos sredstava namijenjen projektima u kojima se definiraju strateški ciljevi i metodološki okviri planiranja održivog razvoja jadranske obale s pomoću tri temeljna izazova (očuvanje bioraznolikosti, zaštita kulturne baštine i promocija turističkih aktivnosti temeljenih na očuvanom prirodnom i izgrađenom okolišu).

Premda svojim aktivnostima nisu direktno vezana za ostvarivanje održivog razvoja obale, nemoguće je zanijekati doprinos drugih ministarstava stvaranjem povoljnih institucionalnih uvjeta, te posredno financiranjem održivog razvoja obale, naročito pri omogućavanju očuvanja okoliša i bioraznolikosti, zaštite kulturne baštine i turističke promocije (Ministarstvo za obrtništvo, malo i srednje poduzetništvo financiranjem poduzetničkih aktivnosti,¹² Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva planira i prati provedbu projekata zaštite i obnove obalnih šuma, Ministarstvo gospodarstva koje sudjeluje u planiranju i provođenju održivog razvoja obale kroz projekte u području privatizacije, provedbu strategija vezanih za gospodarski razvoj na razini države, te niz ostalih aktivnosti na međunarodnoj razini).

Poduzeće Hrvatske vode svojim aktivnostima i radom sudjeluje u predlaganju i izradi zakona vezanih za upravljanje vodnih resursa Republike Hrvatske, provodi kontinuiranu kontrolu kvalitete podzemnih i površinskih voda, prati razinu zagađenosti, te predlaže i provodi mjere zaštite. Vezano za financiranje održivog razvoja obalnog područja, Hrvatske vode s pomoću sredstava prikupljenih naknadama za utrženu vodu raspoložu fondom iz kojeg se financiraju investicije u njihovu zaštitu. Smatra se da su Hrvatske vode jedan od najvećih hrvatskih investitora u zaštiti okoliša. Većina ulaganja odnosi se na zaštitu voda i mora od onečišćenja, a u razdoblju od 1997. do 2002. godine iznosila su u prosjeku 25 milijuna eura godišnje. Javno poduzeće Hrvatske šume također financira neke projekte zaštite obalnih šuma. Te aktivnosti pridonose poboljšanju okoliša u područjima koja imaju velik turistički potencijal i pomažu u oživljavanju turizma, što značajno pridonosi održivom razvoju tog područja. Hrvatska turistička zajednica i Hrvatska gospodarska komora financiraju manje projekte koji se bave promocijom turističkih aktivnosti na nacionalnoj i lokalnoj razini. Promotivne poruke su uglavnom usmjerene prema obrazovanju u području okoliša i ne predstavljaju aktivnosti financiranja održivog razvoja. Još je nekoliko državnih institucija koje se većinom financiraju iz proračuna, a obavljaju značajne aktivnosti za ostvarivanje održivog razvoja jadranske obale kao što su Državni hidrometeorološki zavod, Državni hidrografski institut u Splitu, Institut za oceanografiju i ribarstvo u Splitu, Centar za istraživanje mora u Rovinju. Uz niz infrastrukturnih i razvojnih projekata na području upravljanja vodnim resursima, zaštite šuma, izgradnje cesta, za planiranje i ostvarivanje održivog razvoja u Hrvatskoj, pa time i na području jadranske obale značajne su primjerice Hrvatska agencija za upravljanje posebnim otpadom (APO), Agencija za upravljanje otpadom i zaštitu okoliša, Institut za energetska istraživanja i zaštitu okoliša (EKONERG).

¹² U siječnju 2004. godine reformom državne uprave ovo ministarstvo postalo je dijelom Ministarstva gospodarstva i poduzetništva, Uprava za mala i srednja trgovačka društva i zadruge.

Velika hrvatska poduzeća, banke i kompanije organizirane su preko Hrvatskog gospodarskog vijeća za održivi razvoj na način da svoje poslovanje temelje na odrednicama održivog razvoja u budućnosti. Kroz ovo Vijeće članovi se obvezuju surađivati na programima i projektima očuvanja okoliša, te zajednički s ostalim relevantnim institucijama i državnom upravom sudjeluju u planiranju i ostvarivanju održivog razvoja. Tijekom proteklih nekoliko godina, tvrtke kao što su Zagrebačka banka, Lura, HT itd. započele su s provedbom programa malih darovnica kao potpora projektima koji pridonose ostvarenju održivog razvoja, zaštiti bioraznolikosti i kulturne baštine te obrazovanju djece i mladeži u zaštiti okoliša.

Osim ministarstava, financiranje održivog razvoja obale provodi se na osnovi projekata i programa na lokalnoj razini. Uobičajeno se radi o aktivnostima koje prate odjeli/uprave za turizam, gospodarstvo, okoliš, na regionalnoj (županije) i lokalnoj razini (gradovi i općine). Županije koje se prostiru na lokalnom području su: istarska, primorsko-goranska, zadarska, šibensko-kninska i dubrovačko-neretvanska. Zakonska obveza ovih uprava na razini gradova i županija je provođenje i praćenje (obično na razini odjela za prostorno planiranje i zaštitu okoliša) kroz urede za gospodarstvo, te odjele za restauraciju koji su odgovorni za provedbu kulturne politike i financiranje održivog razvoja kulturne baštine.

Premda nema novih podataka o tome koliko sredstava hrvatske županije, gradovi i općine odvajaju za održivi razvoj obale (obično su ona zajedno s troškovima za prostorno planiranje, sanitarne aktivnosti itd.), postoje podaci o ulaganjima u zaštitu okoliša. Županije u obalnom pojasu uložile su tijekom 1999. godine u zaštitu okoliša oko 1,5 milijun eura. Ta sredstva bila su namijenjena zaštiti i očuvanju tla i kvalitete podzemnih voda i očuvanju bioraznolikosti i krajolika. Ovi se parametri nisu znatno promijenili u razdoblju od 2000. do 2003. godine.

Najveća ulaganja u zaštitu i očuvanje okoliša po stanovniku bilježe Primorsko-goranska i Splitsko-dalmatinska županija i to za izgradnju kanalizacijskog sustava i odvodnje, te za stručne službe nadležne za smanjenje i kontrolu zagađenja.

Istarska i dubrovačka županija aktivnije su u poticanju održivog razvoja. U Dubrovačkoj je županiji u proteklih nekoliko godina, od lokalne uprave bilo financirano deset znanstvenih istraživanja, što je pridonijelo boljem razumijevanju i poticanju održivog razvoja zaštitom krajolika, bioraznolikosti i kulturnog nasljeđa u regiji.

Grad Dubrovnik financira posebne projekte održivog razvoja s oko 15.000 eura godišnje (npr. projekt procjene važnosti zaštićenih speleoloških objekata u području Dubrovnika za ekološki turizam). Neki od projekata su studija procjene Osiguravanje uvjeta za preživljavanje zaštićenih i ugroženih vrsta ptica na području šumske vegetacije na Lokrumu, poučna staza na Lokrumu). Znatna ulaganja u financiranje zaštite okoliša i održivog razvoja (godišnje u prosjeku 20.000 eura unazad nekoliko godina) vidljiva su od lokalne uprave Grada Rijeke. Zajednička karakteristika ulaganja u održivi razvoj od strane lokalnih uprava jest da se financirani programi često ostvaruju u suradnji s nevladinim udrugama koje djeluju u određenoj regiji.

2.2.2 Doprinos međunarodnih organizacija u financiranju održivog razvoja jadranske obale, mora i otoka

U proteklih nekoliko godina, međunarodne institucije su među prvima u podupiranju održivog razvoja obalnog područja. Aktivnosti ovih ustanova su primarno financijske prirode, te one osiguravaju darovnice, pozajmice i kreditiranje za razvoj obalnog

područja u sklopu potpore očuvanja bioraznolikosti i krajolika, kulturne baštine i promocije turizma. Promocija i poticanje razvoja održivih turističkih aktivnosti na otocima i u obalnom području većinom se temelje na financiranju početnika i održavanju poduzetničkih aktivnosti u turizmu.

Neki od primjera darovnica za poticanje održivog razvoja su projekti pokrenuti od Svjetskog fonda za očuvanje okoliša (GEF) i Ujedinjenih naroda (UNEP, UNDP, UNIDO), Svjetske banke, Europske unije kroz Pakt o stabilnosti, kojim se primjenjuje Regionalni program za obnovu okoliša u jugoistočnoj Europi, u sklopu programa za okoliš Europske Unije. Tu su i projekti LIFE III – treće zemlje i CARDS, koji je započeo 2002. godine. Program LIFE III – treće zemlje je program kojim se daje tehnička potpora Odjelu za zaštitu okoliša Europske unije za potrebe projekata iz zaštite okoliša. CARDS je instrument tehničko-financijske potpore za jugoistočnu Europu kojim se potiče održivi razvoj, zaštita u sklopu procesa stabilizacije i pridruživanja. Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog planiranja je uz tehničku i financijsku potporu Svjetske banke razradilo Nacionalni plan aktivnosti na području zaštite okoliša u studenom 2001. godine. Osim tog Ministarstva, tu su i druge državne uprave kao što su Hrvatske vode, Ministarstvo za razvoj, obnovu i graditeljstvo, Ministarstvo gospodarstva, Ministarstvo zdravstva i druge organizacije i instituti koji provode projekte u području zaštite okoliša, uz potporu međunarodnih organizacija.

Projekti se financiraju kreditima dobivenim od međunarodnih financijskih institucija, kao što su Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD) i Europska banka za obnovu i razvoj (EBRD) i Europska banka za investicije.

Projekti i programi razvoja koji se financiraju kroz međunarodne organizacije su uglavnom vezani za jačanje nacionalnih ustanova i gradnju kapaciteta na razini Republike Hrvatske.

Svjetska banka, u suradnji s GEF-om i EBRD-om, odobrila je od 1990. godine, do danas s produženjem do 2007. godine, projekte koji su posredno ili neposredno vezani za održivi razvoj obale, u iznosu od 5,3 milijuna eura (u prosjeku 0,1 milijun eura godišnje) subvencijama i 414,6 milijuna eura (u prosjeku 8,3 milijuna eura godišnje) kreditima. Ove procjene predstavljaju okvirne pokazatelje s napomenom da su ova sredstva usmjerena prema održivom razvoju obale, a ne za obnovu ratom razorenih područja i razminiranje. Trend ulaganja u održivi razvoj obale očekuje se i u budućnosti s projektom očuvanja bioraznolikosti i poticanja aktivnosti održivog turizma.

Projekti koje je financirala Svjetska banka, a koji su izravno povezani s financiranjem održivog razvoja obale su Projekt obnove obalnih šuma, kreditom u prosjeku od 6,3 milijuna eura godišnje (u razdoblju od 1997. do 2003. godine) i Projekt zaštite krških ekosustava, donacijom od 0,96 milijuna eura godišnje (u razdoblju od 2003. do 2007. godine).

Europska komisija trenutno ne provodi niti jedan projekt unutar CARDS programa koji bi bio usmjeren na održivi razvoj jadranske obale (priobalja i otoka).

Ipak, za održivi razvoj, te provedivost turizma i očuvanja okoliša, važno je financirati projekte koji su usmjereni na rješavanje specifičnih problema u Hrvatskoj, kao što su razminiranje obalnog područja tijekom 2000. i 2001. godine. Tijekom 2001. godine, unutar Programa za gospodarsku revitalizaciju CARDS 2001, Europska unija podupire razvoj regionalnih operativnih programa (ROP-a) u područjima posebne državne skrbi. Razvoj ROP-a je započeo u zadarskoj i šibenskoj županiji. Od ovog

programa određen broj lokalnih razvojnih projekata financirat će se unutar programa CARDS 2002, ali većina njih su još u procesu određivanja. Neki su bili djelomično vezani za problematiku održivog razvoja na Jadranu, primjerice projekt Model strategije za upravljanje otpadom u Dalmaciji u razdoblju od 2003. do 2004. za koji je izdvojeno 790.658 eura. Tehnička pripomoć projektu u sklopu programa CARDS 2003 (0,8 milijuna eura) ima za cilj ostvarivanje institucionalnog okvira i jačanje kapaciteta kojim će se omogućiti vrednovanje utjecaja razvojnih politika različitih gospodarskih grana (turizam, transport, energetika, industrija, itd.) na ostvarivanje postavki održivosti posebice s obzirom na očuvanje okoliša.

Međunarodna suradnja Hrvatske, na multilateralnoj i bilateralnoj osnovi u provedbi projekata u području zaštite okoliša, posljednjih nekoliko godina je u porastu. Niz je projekata koji su završeni, a neki su još uvijek u tijeku. Zemlje s kojima se većinom surađuje su: Njemačka, Danska, Nizozemska, Italija, Monako, Norveška i Japan. Te su zemlje uložile u Hrvatsku od 2001. godine do danas, kroz kredite za izgradnju cesta oko 623 milijuna eura i oko 3,2 milijuna eura za razminiranje zaleđa jadranske obale. Hrvatska je primila u posljednje dvije godine 5 milijuna eura (u prosjeku 2,5 milijuna eura godišnje) za projekte vezane uz očuvanje bioraznolikosti i očuvanje kulturne baštine, te za planiranje i promoviranje turističkih aktivnosti temeljenih na bilateralnoj suradnji.

Hrvatska je domaćin jednog od najistaknutijih centara za planiranje i upravljanje obalnim područjem, Centra za regionalne aktivnosti i provedbu prioriternih programa (PAP/RAC), koji radi unutar UNEP/MAP-a. PAP/RAC-ova temeljna misija je ostvarivanje sustavnog upravljanja obalnim i morskim područjem. U proteklih deset godina ovaj pristup pokazao se uspješnim pri upravljanju i raspolaganju obalnim područjem.

Regionalni centar za okoliš (REC) za središnju i istočnu Europu je nevladina, neprofitna, nestranačka, neovisna udruga s misijom da pomogne rješavanju problema vezanih za zaštitu okoliša u zemljama središnje i istočne Europe. REC projekti u Hrvatskoj nisu vezani za problematiku zaštite obalnih područja, ali postoje područja u ostalim projektima koja dijelom obuhvaćaju istraživanja vezana za ostvarivanje održivog razvoja jadranske obale (Regionalni program za očuvanje okoliša unutar Pakta stabilnosti za jugoistočnu Europu). Jedan od REReP-ovih projekata vezan je za područje donjeg toka rijeke Neretve te projekt Promoviranje mreža i razmjena informacija u zemljama centralne i jugoistočne Europe, s proračunom od oko 1,8 milijuna dolara (koji financira Švicarska agencija za razvoj i suradnju), usmjeren je na zaštitu, promoviranje i održivi razvoj donjeg toka rijeke Neretve.

Pokazatelji izneseni u tablici neće se sumirati i prikazati u jednom broju. Ne zato što to matematičkim putem nije moguće, nego zbog niza nedoumica i velikog broja okvirnih procjena čija detaljizacija nadilazi okvire istraživanja provedenih u ovom radu.

Temeljem prikupljanja i obrade financijskih pokazatelja o ulaganjima u održivi razvoj jadranske obale, mora i otoka istovremeno su prikupljene informacije, podaci i mišljenja stručnjaka vezano za uočene prepreke sustavnom provođenju održivog razvoja te ideje i preporuke za buduće međusektorske aktivnosti na poticanju održivih razvojnih programa i projekata.

Tablica 1 – Cjelokupan pregled financiranja održivog razvoja prema tri izabrana izazova u obalnom području u milijunima eura – rezultati istraživanja

Izvor sredstava Ustanova/organizacija	Ukupno na razini države	Obala i otoci	Razdoblje ulaganja	Komentari
Ministarstvo za zaštitu okoliša i prostorno planiranje	19.3	7.2	2002	Opća procjena na razini 40% od ukupnih sredstava
Ministarstvo za razvoj, obnovu i graditeljstvo – ulaganje u infrastrukturu (ceste) – program razvoja otoka (u suradnji s ostalim ministarstvima i državnim ustanovama)	500	40	2001.–2005. 2000.–	
Ministarstvo turizma – turistička promocija – krediti za potporu turizma	6 42	cca. 4.8 cca. 35	2003. godišnji prosjek 2002., plan 2003.	Općenita procjena dana prema razgovoru u Ministarstvu
Ministarstvo kulture – odjeli za restauraciju – dodatno financiranje		9.27 cca. 2.59	2003. 2000.–2003.	
Ministarstvo znanosti i tehnologije		2.86	Godišnje za razdoblje 2002.–2005.	
Ministarstvo za obrtništvo, malo i srednje poduzetništvo – program »Turizam« – program »Od privatnog smještaja do obiteljskog hotela«	42 33	cca. 38 cca. 29	2002. 2002.	Općenita je procjena da je 85% ovih kredita iskorišteno za financiranje poduzetništva u obalnom području
Hrvatske vode	25	cca. 7	1997.–2002.	
Županije i lokalna samouprava – ulaganja i tekući troškovi za zaštitu okoliša po županijama, gradu Rijeci i Dubrovniku		22	1999.	
Svjetska banka – Krediti – Subvencije	1287	52	1990.–	
Europska unija	3.4		2000.–2003.	
Bilateralna suradnja	583	0.68	1998.–	
PAP/RAC		1	1989.–2003.	
REC	2	0.004	2000.–2003.	

Napomena: Istraživanje je provedeno tijekom lipnja–srpnja 2003. godine te su u tablici sadržani nazivi ministarstava prije promjena u državnoj upravi u siječnju 2004. godine.

2.3 Prepreke financiranju održivog razvoja jadranske obale, mora i otoka

Iako postoji čitav niz financijskih institucija i međunarodnih organizacija koje nude sredstva i razvojne projekte, na ovom vrlo atraktivnom području niz je prepreka za ostvarivanje očekivanih razvojnih rezultata.

Stručnjaci koji se bave Jadranskim morem i razvojnim strategijama upozoravaju na nepostojanje dugoročne strategije održivog razvoja i nacionalnog akcijskog plana za njezino ostvarenje na nacionalnoj razini. S tim u vezi nemoguće je osmisliti i provesti uključivanje javnosti (na svim razinama) radi senzibilizacije te iste javnosti u provođenju projekata održivog razvoja. Činjenica je da lokalne vlasti često provode projekte s predznakom održivosti tek onda kada smatraju da su oni politički poželjni, tj. kada žele dobiti na popularnosti. Uz lokalnu upravu niti poduzeća još nisu prihvatila koncepte etičkog, tj. socijalno–odgovornog poslovanja i investiranja, gdje bi i investicije trebale pripadati u projekte održivog razvoja. Takva ulaganja smatraju se »čistim troškom« ili u najbolju ruku »slabo profitabilnim«. Uz lokalnu upravu, tvrtke i poduzetnike na području jadranske obale aktivno je i nekoliko NGO–a (nevladine organizacije) koje često djeluju partikularno, svaka sa svojom agendom, pa su njihovi napori prvenstveno kratkoročnog karaktera, dok je održivi razvoj sam po sebi dugoročno nastojanje.

Uz nepostojanje ovih općenitih preduvjeta ostvarivanja postavki održivog razvoja novim projektima i programima, još je nekoliko specifičnih prepreka. Primjerice neke od njih vidljive su u samim investicijskim programima, nedovoljnoj primjeni ekonomskih instrumenata, zakonskoj regulativi, suradnji na nacionalnoj razini ili s međunarodnim organizacijama i institucijama:

- A) Prepreke vezane za osmišljavanje i pripremu investicijskih programa:
 - dug (a često i nikad savladan) put od projektnog prijedloga do same investicije,
 - neuključenost privatnog sektora u projekte održivog razvoja,
 - nekoordiniranost investicija javnog sektora (preklapanja ili potpuni nedostatak investicija u određenim zemljopisnim područjima ili oblicima investicija),
 - podcijenjenost značaja investicija u održivi razvoj zbog njihovog dugoročnog karaktera i niskog profita,
 - nepostojanje općeprihvaćene prakse za vrednovanje i rangiranje javnih projekata s obzirom na njihov doprinos održivom razvoju (npr. vrednovanje ponuda za ustupanje koncesija na pomorskom dobru),
 - nedostatak postojanja registra projekata kojim bi zainteresirane strane mogle odmah doći do informacije o svim bitnim investicijskim projektima vezanim za održivi razvoj,
- B) Prepreke vezane za primjenu ekonomskih instrumenata
 - neiskustvo nacionalnih, a naročito lokalnih institucija u primjeni ekonomskih instrumenata,
 - nerazvijena financijska tržišta i tržišna praksa u RH uopće, koja priječi širu primjenu ekonomskih instrumenata s tržišnim predznakom,
- C) Prepreke vezano za zakonsku regulativu
 - nepostojanje posebnih zakonskih pogodnosti koje bi omogućile veću poželjnost ulaganja u investicije s ciljem održivog razvoja,

- tamo gdje postoji zakonska regulativa, njezino praktično ostvarenje često biva nedovoljno,
- nepostojanje zakonske regulative i praktičnih iskustava u projektima javno-privatnog karaktera,
- nedostatak kako vertikalne, tako i horizontalne suradnje među hrvatskim institucijama (nacionalna razina/županijska i lokalna uprava/poduzeća/nevladine organizacije) u financiranju i provođenju projekata vezano za održivi razvoj obale, mora i otoka,

D) Prepreke vezano za suradnju s međunarodnim organizacijama/institucijama u financiranju/provođenju održivog razvoja obale

- međunarodne organizacije nemaju dovoljan osjećaj za nacionalne i lokalne specifičnosti, te su prečesto sklone kopirati rješenja primijenjena u razvijenim zemljama, koja su nerealna u RH,
- suradnja s međunarodnim organizacijama trebala bi biti bolje koordinirana, kako bi se znatna inozemna sredstva iskoristila na najbolji mogući način,
- suradnju s međunarodnim organizacijama treba preusmjeriti s dijagnostičkih i edukativnih aktivnosti na aktivnosti konkretnog ostvarivanja projekata održivog razvoja.

2.4 Napretci u financiranju održivog razvoja jadranske obale, mora i otoka

Posljednjih nekoliko godina ipak su primijećeni neki napredci većinom u prepoznavanju svjetskih nastojanja u ostvarivanju održivog razvoja s jedne strane, te u identifikaciji jadranske obale kao ključnog razvojnog resursa Hrvatske u budućnosti. Temeljni vidljivi pomaci su:

- veća spremnost nacionalnih i lokalnih institucija za ulaganje u projekte održivog razvoja i njihova veća senzibiliziranost za socijalne i ekološke aspekte razvoja,
- postojanje određenog broja lokalnih institucija za održivi razvoj (Šibenik, Zadar) koje su idealno pozicionirane za poticanje projekata održivog razvoja,
- početak primjene ekonomskih instrumenata na lokalnoj razini (Hvar, kvarnersko područje),
- vezano za novosti u zakonskoj regulativi su osnivanje Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost,
- začeci suradnje u hrvatskim institucijama u financiranju i provođenju zaštite i održivog razvoja obale Jadranskog mora,
- dobra ukorijenjenost koncepta održivog razvoja u razvojnu filozofiju na razini državne uprave u Republici Hrvatskoj,
- početak uključivanja koncepta održivog razvoja u razvojnu filozofiju na regionalnoj i lokalnoj razini,
- početak prodiranja filozofije održivog razvoja u svijest javnosti, dijelom zahvaljujući radu nevladinih organizacija,
- porast suradnje s međunarodnim organizacijama i institucijama u financiranju i provođenju zaštite i održivog razvoja obale.

Zasigurno je veliki dio napredka postignut zahvaljujući zasnovanosti međunarodne tehničke i financijske pomoći, tj. inozemnih kredita za razvojne projekte koji moraju počivati na filozofiji održivog razvoja (barem na deklarativnoj razini), čime je ostvareno i širenje te filozofije u poslovanje relevantnih hrvatskih institucija.

3. ZAKLJUČAK I PREPORUKE ZA FINANCIRANJE ODRŽIVOG RAZVOJA JADRANSKE OBALE, MORA I OTOKA

Općenito, zaključak koji se nameće na temelju provedenog istraživanja raspoloživosti financijskih sredstava za financiranje održivog razvoja na području jadranske obale, mora i otoka jest nužno pokretanje aktivnosti na ostvarenju triju zadataka:

- sustavno poticanje suradnje između hrvatskih institucija i državne uprave pri osmišljavanju, financiranju provedbe i praćenju aktivnosti na području održivog razvoja;
- izrada strategije dugoročnog održivog razvoja i nacionalnog plana djelovanja;
- osmišljavanje plana i započinjanje dugoročnog ulaganja u obrazovanje i promoviranje postavki ostvarivanja održivog razvoja na svim razinama društva.

Ostvarenje ovih navedenih zadataka jedan je od čimbenika uključivanja Hrvatske u Europsku uniju i oni svakako predstavljaju aktivnosti koje se trebaju pripremiti i provesti kao dio procesa pridruživanja.

Preporuke za ostvarivanjem boljih uvjeta za poticanje i provedbu održivog razvoja na području jadranske obale i otoka vezane su prvenstveno na to da se financijska ulaganja usmjere na aktivnosti i projekte koji možda ne donose trenutnu dobit, ali će osigurati poboljšanje uvjeta života i rada ljudi u budućnosti. Svakako se očekuje ulaganje u:

- obrazovanje o očuvanom okolišu, kulturnoj baštini kao resursima za promociju turističkih aktivnosti u budućnosti;
- ulaganje u informiranje stručne i šire javnosti o namjeri i rezultatima razvojnih projekata u tijeku te o planiranim budućim aktivnostima vezanim za održivo upravljanje razvojnim resursima;
- potpora državnoj upravi u suradnji i koordinaciji aktivnosti na području jadranske obale (jačanje institucija, međuinstitucionalni projekti i kontrola provedbe);
- potpora lokalnoj upravi u definiranju održivih razvojnih prioriteta i konkretnih razvojnih projekata te u koordinaciji i komunikaciji aktivnosti na lokalnoj razini s donosiocima razvojnih odluka na državnoj razini;
- potpora osnivanju koordinacije projekata održivog razvoja Jadranskog mora, obale i otoka kojom bi se omogućilo planiranje raspoloživih financijskih sredstava na jednom mjestu i na taj način izbjeglo preklapanje pojedinih aktivnosti;
- potpora razvoju mehanizama za planiranje investicija, procjenu i vrednovanje financijskih ulaganja temeljem stupnja ostvarenja održivosti (uz ostvarenje socijalnih i ekoloških aspekata razvojnih projekata bez zanemarivanja ostvarenja dobiti za potencijalnog ulagača tj. profita);
- potpora uspostavi središnje baze informacija svih projekata vezanih za održivi razvoj u mediteranskom području zajedno s projektima u obalnom i otočnom

području Hrvatske. To bi mogla biti dobra osnova za osnivanje zajedničke banke za financiranje održivog razvoja u području Mediterana i omogućila bi bolju raspodjelu sredstava;

- potpora daljnjem razvoju postojećih ekonomskih instrumenata važnih za održivi razvoj obalnih i otočnih područja, kao i uvođenje novih ekonomskih instrumenata.

U svim navedenim aktivnostima nameće se nužnost njihova ostvarivanja primjenom iskustava razvijenih europskih zemalja i u skladu sa zakonodavstvom Europske unije prema kojem isključivo oni projekti i programi koji promoviraju održiv razvoj područja mogu postati predmetom interesa i razmatranja međunarodnih financijskih institucija, a također i imati mogućnost subvencioniranja od razvojnih fondova na razini države.

Specifične preporuke usmjerene su na jačanje financijskih mehanizama, ekonomskih instrumenata te na zakonsku regulativu koja bi omogućila formaliziranje ovih nastojanja za ostvarivanjem održivosti. Neke od posebnih mjera su:

- kreiranje mehanizma vrednovanja i rangiranja investicija u kojima sudjeluju državne institucije, a koji će određene pondere pridavati socijalnim i ekološkim aspektima razvojnih projekata, ne zanemarujući njihovu stvarnu učinkovitost i profitabilnost,
- stalno uključivati javnost (na svim razinama) radi senzibilizacije te iste javnosti u provođenju projekata održivog razvoja,
- izraditi središnju informacijsku bazu svih projekata održivog razvoja u Republici Hrvatskoj, s njihovim osnovnim značajkama, ciljevima, vrijednostima ulaganja i mogućnostima financiranja (takva baza djelomično je zamišljena u okviru Agencije za okoliš– baza svih projekata zaštite okoliša u Hrvatskoj),
- omogućiti daljnji razvoj postojećih i uvođenje novih, prije svega tržišnih i ekonomskih instrumenata, uz preuzimanje iskustava u njihovoj primjeni,
- omogućiti ozakonjenje ekonomskih pogodnosti (poput poreznih olakšica, nižih kamatnih stopa, i sl.) za projekte koje sufinancira država, a koji snažno promiču održivi razvoj određenog područja,
- pripremiti zakonsku regulativu za javno–privatna partnerstva na planu ostvarivanja projekata održivog razvoja koja će stimulirati privatni sektor na ulaganje u projekte održivog razvoja.

LITERATURA

- Agenda 21 (1997). **Izveštaj o stanju okoliša u Republici Hrvatskoj**. Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša, Zagreb.
- Barnett, H. J., Morse, Ch., (1963). **Scarcity and Growth**. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Benc, S., (1997). Metodološka primjerenost i praktična iskoristivost metode cost–benefit analize u eko–šumskom gospodarstvu Hrvatske. **Disertacija**. Ekonomski fakultet, Zagreb.
- Costanza, R., (Ed.), (1991). **Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability**. Columbia University Press, New York.

- Črnjar, M., (1997). **Ekonomija i zaštita okoliša**. Školska knjiga, Zagreb i Glosa Rijeka.
- Glavač, V. (2001). **Uvod u globalnu ekologiju**. Hrvatska Sveučilišna naklada, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Pučko otvoreno učilište, Zagreb.
- Godišnje izvješće o konkurentnosti Hrvatske 2002, (2003)**. Nacionalno vijeće za konkurentnost i Institut za međunarodne odnose, Zagreb.
- Horwath Consulting Zagreb, (1999). **Analiza stanja i rezultata turističkog sektora Hrvatske**, Zagreb.
- Kušer, E., (2002). **Turistička atrakcijska osnova**, Institut za turizam, Zagreb.
- Nacionalna strategija zaštite okoliša i nacionalni plan djelovanja za okoliš**, (2002). Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb.
- Nacrt nacionalnog izvješća o stanju okoliša**, (2002). Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb.
- *** (1999). (2002). Nacionalni program razvoja otoka, (**Narodne novine**, br. 34/99 i 32/2002).
- Page, Talbot, (1991). Sustainability and the Problem of Valuation, Chapter 5 in Robert Costanza (Ed.), **Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability**: Columbia University Press, New York.
- Pearce, D., Markandya, A., Barbier, E. (1992): **Blueprint for a Green Economy**. Earthscan Publications Limited, London. pp. 192.
- Pearce, D., Barbier E., Markandya, A., Barrett, S., Turner, R.K., Swanson, T. (1991). **Blueprint2: Greening the World Economy**. Earthscan Publications Limited, UK, London, pp. 232.
- Pearce, D., Turner, R.K., O'Riordan, T., Adger, N., Atkinson, G., Brisson, I., Brown, K., Dubourg, R., Fankhauser, S., Jordan, A., Maddison, D., Moran, D., Powell, J. (1993). **Blueprint 3: Measuring sustainable development**. Earthscan Publications Limited, UK, London, pp. 224.
- Pearce, D. (1995). **Blueprint 4: Capturing global environmental value**. Earthscan Publications Limited, UK, London, pp. 212.
- Project Portfolio – Croatia**, (2003). The World Bank Group. Zagreb.
- Report on Environment and Development in the Mediterranean. Part 1 The Mediterranean and its development dynamics** (2004). Plan Bleu, Regional Activity Centre. Sophia Antipolis, pp. 81.
- Samardžić, Z. (2004). Istraživanje izvora financiranja održivog razvoja obale Jadranskog mora u Republici Hrvatskoj i preporuke. Magistarski rad. Ekonomski fakultet. Zagreb, pp. 118.
- Schmidheiny, S., (1995). **Novim smjerom: globalni poslovni pristup razvoju i okolišu**. Društvo za unapređenje kvalitete života. Zagreb.
- Solow, R. (1992). **An Almost Practical Step Towards Sustainability**. Invited Lecture, Resources for the Future. Washington, DC.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske**, (2002). Državni zavod za statistiku. Zagreb.
- Strategija: Hrvatska u 21. stoljeću – Turizam** (2003). <http://www.hrvatska21.hr/>
- Strateški akcijski program za smanjivanje onečišćivanja Sredozemlja aktivnostima na kopnu (SAP/MED)**, (2003). Razvoj ekonomskih instrumenata za održivu provedbu SAP-a, UNEP, PAP-RAC, Split u suradnji s Ministarstvom zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb.
- Toman, M. A., (1994). **Economics and Sustainability: Balancing Trade-offs and Imperatives**. Land Econ. 70:399–413.
- Vukorić, B., Keča, K., (2001). **Turizam i razvoj: Pojam, načela, postupci**. Mikrorad i Ekonomski fakultet. Zagreb.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ADRIATIC REGION, REPUBLIC OF CROATIA, AND IT'S FORMS OF FINANCING – RESULTS OF EMPIRICAL RESEARCH

Sanja Tišma – *Institute of International Relations, Zagreb*
Anamarija Pisarović – *Institute of International Relations, Zagreb*
Zvezdana Samardžić – *Castrol Croatia, d.o.o., Zagreb*

Summary

The authors have analyzed general and/or branch and basic strategic industrial developmental features in the Republic of Croatia, and with this made efforts to enable the increase of comprehension of the sustainable development dynamics of the Adriatic coastal region, through three key developmental challenges: conservation of the natural scenery and biodiversity, conservation of cultural heritage and introducing tourist industry. The results of the opinion pool have been presented, carried out among a hundred of key developmental protagonists, from government administration and institutions significant on the national, regional and local level, international financial and developmental institutions, as well as companies, on the subject of financing sustainable development of the coastal, high seas and island region. Along with the identification of present projects and programmes, by which the realisation of the sustainable development postulates at the Adriatic coastal region, high seas and islands, as well as the amount of the annual financial investments is being encouraged, the results of the opinion pool have shown that there is a series of obstacles to financing a sustainable development – institutional, legal, financial, but in the last few years a significant progress in each field of activity has been present.

The conclusion is that there is not a unique strategy of the sustainable development of the Adriatic coastal, high seas and island region, by which it could be possible to comprehensively conceive branch developmental challenges and their sustainability, as well as effective planning of financial resources of the future programmes and projects.

Key words: *sustainable development, financing of sustainable development, Adriatic coastal, high seas and island region, biodiversity, cultural heritage, introducing tourist industry*

NACHHALTIGE ENTWICKLUNG DES ADRIARAUMS IN DER REPUBLIK KROATIEN UND DIE FORMEN IHRER FINANZIERUNG – ERGEBNISSE EINER EMPIRISCHEN FORSCHUNG

Sanja Tišma – *Institut für internationale Beziehungen, Zagreb*
Anamarija Pisarović – *Institut für internationale Beziehungen, Zagreb*
Zvezdana Samardžić – *Castrol Croatia GmbH, Zagreb*

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird der Versuch unternommen, durch eine Analyse allgemeiner und/oder spezieller strategischer Entwicklungsagenda in der Republik Kroatien ein besseres Verständnis der nachhaltigen Entwicklung des Adriaums zu erreichen, und zwar im Hinblick auf drei wichtige Herausforderungen an die Entwicklung. Dies sind: die Erhaltung der Landschaft und biologischer Vielfalt, der Schutz des Kulturerbes und die Förderung des Tourismus. Es werden die Ergebnisse einer Umfrage dargestellt, die rund hundert bedeutende Entwicklungsakteure umfasst, und zwar von der Staatsverwaltung und den nationalen, regionalen und lokalen Institutionen bis zu den internationalen Finanz- und Entwicklungsinstitutionen und Unternehmen. Untersucht wurde die Finanzierung der nachhaltigen Entwicklung der Küste, des Meeres und der Inseln. In der Umfrage wurden die bestehenden Programme und Projekte zur Förderung der nachhaltigen Entwicklung im Adriaum sowie die Jahresbeträge ihrer Finanzierung identifiziert. Die Umfrage zeigte, dass es eine Reihe von Hindernissen zur Finanzierung der nachhaltigen Entwicklung gibt, und zwar im Hinblick auf Institutionen, Gesetze und Finanzen. Es konnten jedoch in den letzten Jahren gewisse Fortschritte beobachtet werden.

Fazit: es gibt keine einheitliche Strategie der nachhaltigen Entwicklung des Adriaums, die eine umfassende Bestandesaufnahme der Herausforderungen an die Entwicklung und ihre Nachhaltigkeit sowie einen wirksamen Finanzierungsplan für künftige Programme und Projekte umfassen würde.

Grundausdrücke: *nachhaltige Entwicklung, Finanzierung der nachhaltigen Entwicklung, Adria, das Meer und die Inseln, biologische Vielfalt, Kulturerbe, Förderung der Tourismus*